

Ernesto Bernareggi, *Istituzioni di numismatica*, ed. a II-a, La Goliardica, Milano, 1970, 136 p. + 29 pl.

Autorul este cunoscut prin contribuții foarte serioase din care amintim aici doar *Le monete dei Longobardi nell'Italia Padana e nella Tuscia*, în *Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini*, seria V, XI, 1963, p. 35 — 142, studiu continuat apoi printr-o serie de articole de mai mici proporții publicate în aceeași revistă și în *Annali dell'Istituto Italiano di Numismatica*, și studiul bine cunoscut la noi în țară, *Nummi pelliculati. Considerazioni sull'argento süberato della Repubblica Romana*, apărut tot în *Rivista Italiana di Numismatica*, XIII, 1965, p. 5 — 31, al cărei director este. Asupra bogatei activități a revistei am mai avut prilejul să atragem atenția (*SCN*, IV, 1968, p. 517 — 518). Ernesto Bernareggi este și profesor de numismatică — disciplină ce constituie obiect de studiu obligatoriu în programul a numeroase universități din Italia — în prezent la Milano, după o rodnică activitate didactică desfășurată la Universitatea din Padova.

Cartea pe care o recenzăm este rezultanta directă a activității didactice a autorului ei, fiind vorba de cursuri universitare, însă ea reprezintă și consecința reflexiei cercetătorului activ, preocupat de dinamica științei pe care o predă, de perspectivele ei de dezvoltare. Fiecare capitol al cărții se încheie cu o bibliografie sumară, cuprinzând lucrări esențiale de la care o mai bogată informare devine ușor accesibilă, iar conținutul este bine susținut și de o ilustrație îngrijită aleasă și bine realizată din punct de vedere al condițiilor grafice.

În primul capitol intitulat „Generalitățile”, autorul, după ce definește numismatica citindu-l pe E. Babelon și trasează liniile mari ale evoluției disciplinei subliniind aportul lucrării lui Eckel, *Doctrina Nummorum Veterorum* (Viena, 1792 — 1798), ca și pe cel al imensei opere de clasificare de la sfârșitul veacului trecut, constată că în prezent numismatica se află într-o criză „probabil o tranzitorie și în substanță fecundă criză de creștere”. Aceasta rezultă din împrejurarea, pusă în lumină de numeroși cercetători dintre care autorul o citează pe Laura Breglia, *Numismatica antica*, 1964, că pe de o parte vechile manuale reprezintă un pericol dacă sînt acceptate orbește și din aceea că în noul drum pe care și-l croiește numismatica, înmulțind studiile parțiale tot mai analitice ea nu este de loc scutită de piedici fie prin lipsa posibilității imaginii de ansamblu, fie prin „oboseala” și în final „neîncrederea” în posibilitatea de a ajunge la concluzii cit de cit general valabile.

Al doilea capitol „Le origini della moneta” are două părți „La premoneta” și „La nascita della moneta”, cu etapa monedei private precedînd moneda de stat, așa cum s-a interpretat just în 1951 (E. S. G. Robinson, în *JHS*, 71, 1951) tezaurul găsit în 1904 în săpăturile de la Efes, din Artemision, confirmînd teoria mai veche a lui Lenormant și a lui Babelon. E vorba deci de un proces evolutiv și nu de un inventator al monedei într-un moment anume, mit creat de istoriografia antică.

Al treilea capitol se intitulează „Specie monetiformi non monetali dell' antichità” și

e consacrat unor categorii de obiecte mai rare și mai puțin studiate și care în general nu se bucură de atenția numismaților deși ar merita-o din plin. Sînt trecute în revistă diferitele categorii de jetoane, imitațiile de monede folosite de bijutieri și în sfîrșit medaliile votive, talismanice (în care rolul efigiei lui Alexandru cel Mare este precumpănitor; apare uneori asociată cu monograma lui Christos) după care două tipuri de medalii *niketaria* și *contorniați* sînt prezentate și discutate mai pe larg.

După al treilea capitol, ce poate fi privit drept un excursus, e drept foarte instructiv, urmează două capitole utile și bine concepute „Metalli monetali e miniere” și „Sistemi di fabbricazione delle monete”. Autorul analizează turnarea și baterea arătînd că primul procedeu, foarte economic și la îndemîna oricui, nu a fost folosit pe scară largă în antichitate tocmai din această cauză, care crea pericolul unor falsuri practice de nedetectat. Era destinat numai monedei de bronz în lumea greacă, fapt ce constituie o trăsătură specifică regiunii de nord-vest a Mării Negre și de care se ține în general prea puțin seama (vezi J. Price, *Early Greek Bronze Coinage*, în *Essays in Greek Coinage presented to Stanley Robinson*, Oxford, 1967). În privința baterii monedelor se pune și problema șanțelor monetare din care s-au păstrat în general foarte puține. La cele menționate de autor s-ar fi putut adăuga cele descoperite la Tilișca în săpăturile organizate de Muzeul din Sibiu (N. Lupu, în *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, XVII, 1967, p. 101 — 121) și care au prilejuit introducerea conceptului de monede dacice de tip roman republican (B. Mîtreă, în *Unitate și*

continuitate, București, 1968, p. 53 — 64 și *AUB, istorie*, XVIII, 1969, p. 11 — 17). Mecanizarea, de care vorbește autorul, privind executarea șanțelor în epoca romană cu ajutorul unor ponoane independente și pentru care dă o serie de exemple, pare să fie confirmată și de către tezaurele de la Celeiu în care pe două monede întîlnim AC [ADIVS] în loc de Arcadius și THEODS [IVS] în loc de Theodosius I (Gh. Poenaru Bordea și V. Barbu, în *Dacia*, XIV, 1970, p. 276).

Cel de-al șaselea capitol este consacrat magistraților monetari în Grecia și la Roma. În ce privește Grecia autorul pornește de la acordul monetar dintre Focea și Mitilene și discută apoi problema „monedei internaționale”, greșit numită astfel, după părerea lui E. Bernareggi nefiind vorba de monede emise de un organism supranațional ci numai de monede acceptate pe o arie geografică mai întinsă uneori, mai restrînsă alteori, dar depășind granițele statului emitent. În ce privește magistrații monetari numirea lor se făcea fie dintre cei mai înalți magistrați ai statului: civili, militari sau sacerdotali, fie prin numirea unor funcționari speciali de ordin inferior și de obicei debutanți în cariera administrativă. Sînt discutate ca exemple monedele Atenei și emisiunile din Apollonia și Dyrrhachium din secolele III-II și altele. În ce privește Roma de un interes deosebit sînt p. 74 — 75. Se pun cîteva probleme dintre care amintim: localizarea monetăriei și a numelui „Moneta” în legătură cu pasajul din Titus Livius VI, 20; durata colegiului triumviral, mai ales problema începutului său, atrăgînd atenția că pe monede III vir AAAFF sînt atestați doar între 70 și 4 î.e.n.; afirmația după care hotărîrile privind monedele erau luate de către popor în *comitile tribule* e acceptabilă parțial căci hotărîrile de importanță erau luate de senat și e de presupus că administrația monetăriei se făcea de către questorii urbani, de care magistrații monetari depindeau ierarhic și în sfîrșit problema de a ști dacă prin reforma lui Augustus (care se tînde să fie datată în 23 î.e.n.) și în perioada următoare există o împărțire netă între prerogativele împăratului și ale senatului în materie monetară, existînd în consecință două monetării distincte și dacă nu cumva

există o singură monetărie subordonată de dintotdeauna împăratului. Autorul însă îndeamnă la prudență și arată că în general e cazul să rămânem la teoria tradițională cu rezerve de la caz la caz.

Capitolul șapte se ocupă cu numele monedelor grecești și romane într-o foarte utilă trecere în revistă. În ce privește antonianul, prof. E. Bernareggi împărtășește părerea lui O. Ulrich Bansa după care valoarea sa ar reprezenta o jumătate de denar, deși părerea comună este că reprezintă doi denari (vezi și articolul I. Winkler, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, București, 1960, p. 567 — 573). În capitolul opt autorul analizează categoriile de monede nenormale grecești și romane. Este, după opinia noastră, unul din cele mai importante din această foarte utilă carte. Sînt analizate rînd pe rînd monedele cu revers plat, monedele cu *quadratum incusum*; monedele incuse, cu o interesantă discuție privind scopul folosirii acestei tehnici; monedele incuse accidental; monedele *serrate* sau *dantellate*; monedele *subaerate* asupra cărora autorul a stăruit într-un articol pe care l-am amintit la începutul acestei recenzii (vezi o altă opinie la M. H. Crawford, *Plated Coins — False Coins*, în *Numismatic Chronicle*, seria VII, vol. VIII, 1968, p. 55 — 59, foarte grăbit să generalizeze, e drept plecînd de la un fapt de ascuțită observație numismatică, și să închidă eventualele discuții) monedele de valori nominale excepționale, monedele legiunilor și monedele minelor ș.a. Încheind cu monedele contramarcate, cu cele de *restitutio* și cu monedele de imitație, de contrafacere și cu cele „barbare”. După părerea noastră aici și-ar fi avut locul capitolul privind categoriile de obiecte monetiforme, după cum am fi plasat capitolul „Metrologie — bimetalism și monometalism” înainte de capitolul consacrat magistraților monetari.

De un interes deosebit sînt datele și considerațiile privind raportul dintre aur și argint și raportul dintre cupru și argint a valorii cuprului, ale cărui neașteptate variații, ne însușim opinia autorului, merită o atenție specială.

Ultimul capitol este consacrat datărilor monedelor, tezaurelor și legislației lor. Din

expunerea făcută în prima problemă reținem că autorul împărtășește opinia L. Breglia după care „orice evaluare stilistică ține de un criteriu strict subiectiv și este expusă unor aprecieri de natură personală”. Reamintim aici că recent M.H. Crawford în volumul *Roman Republican Coin Hoards*, London, 1969, critică vechile clasificări ale lui H.A. Grueber și E.A. Sydenham, încercînd să le înlocuiască printr-o alta pe baze mai obiective, rezultînd în principal din compararea inventarului unui mare număr de tezaure fără a neglija și alte mijloace. Nouă această poziție ni se pare justă și nu credem că e vorba de o lipsă de sensibilitate pentru stil (J.B. Giard, în *Revue Numismatique*, seria VI, XI, 1969, p. 307) dacă aceste aprecieri și datările pe baza lor sînt subordonate altor criterii, așa cum credem că trebuie să înțelegem această nouă direcție. Ni se par de asemenea juste remarcile prof. E. Bernareggi privind utila metodă a succesiunii ștanțelor monetare care însă practic nu poate da rezultate perfect obiective. Prezintă legislația italiană în legătură cu descoperirile de tezaure autorul deplînge situația că furturile sînt foarte frecvente, descoperitorii, nemulțumiți cu răsplata legală, făcînd uneori să dispară fără urmă tezaurele. Experiența altora trebuie să constituie materie de reflecție și pentru numismații noștri și toți ceilalți lucrători din muzee, căci se întîmplă ca și la noi tezaurele să nu poată fi recuperate în întregime (un exemplu recent: un lot important din tezaurul de la Muntenești publicat de D. Tudor, în *SCȘ Iași*, V, 1954, 3—4, a fost recuperat după 18 ani; Șeiva Sanie, în *MemA*, I, 1969, p. 149—165).

Încheiem arătînd că puțin voluminoasa carte a prof. E. Bernareggi este extrem de utilă, reprezentînd o încercare serioasă și metodică de a cuprinde, într-o bună expunere de inițiere, o problematică variată și interesantă ce se adresează astfel nu numai studenților, primii ei beneficiari fără îndoială, dar și unui public mai larg, incluzînd și specialiștii care o pot citi cu un real folos.

Gh. Poenaru Bordea